

BEREINÉ DOBOS IRMA

A KÖZÉPFOKÚ OKTATÁS FEJLESZTÉSE A DEMOGRÁFIAI HULLÁM TÜKRÉBEN

„A 80-as évek legfontosabb oktatáspolitikai feladata az iskola oktató-nevelő munkájának folyamatban levő tartalmi-tantervi megújítása és a nagyobb létszámú gyermekosztályok színvonalas általános iskolai és középiskolai képzésének egyidejű biztosítása.” (A Központi Bizottság állásfoglalása. Az állami oktatásról szóló 1972. június 15-i központi bizottsági határozat végrehajtásának tapasztalatai és a közoktatás további fejlesztésének irányelvei.)

Az alábbi tanulmányban a Központi Bizottság által kijelölt feladathoz tartozó témakörök közül a nagyobb létszámú gyermekosztályok színvonalas középiskolai képzésének kérdését emeljük ki.

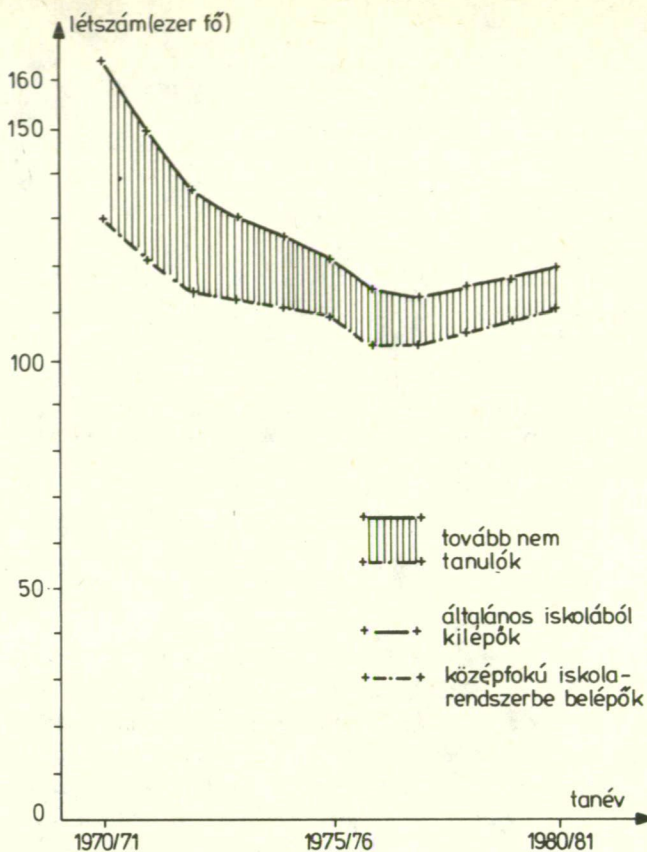
A középfokú képzés számára a 8. általánost eredményesen végzők szolgáltatják a kiindulási alapot. 1970 és 1980 között az általános iskolából kilépő és a középfokú képzésbe belépő tanulók arányát az 1. ábra szemlélteti. Eszerint a két görbe közötti rés egyre csökkent, mert nőtt a továbbtanulók aránya. Ennek ellenére, abszolút értelemben, a továbbtanulók száma több mint 20 ezer fővel csökkent, tekintettel arra, hogy az általános iskolát eredményesen befejezők száma jóval nagyobb mértékben csökkent – közel 46 ezer fővel –, mint ahogy a továbbtanulás arányának emelkedéséből eredő létszám nőtt.

Vajon hogyan alakul az elkövetkező két évtizedben az általános iskola 8. osztályát eredményesen elvégző tanulók száma?

A kérdésre a választ a 2. ábra adja. A végző tanulók száma 1980-hoz viszonyítva – 3 év kivételével, amikor bizonyos csökkenés jelentkezik –, fokozatosan nő 1989-ig. Közel 41%-kal lesz magasabb a végzős létszám. Ettől az időponttól viszont fokozatosan csökken, mígnem 1996-ban már alig haladja meg az 1980. évi létszámot.

Az elmúlt 10 évben nemcsak a továbbtanulók aránya nőtt, hanem ezzel összefüggésben más-más mértékben a középfokú képzés egyes iskolatípusaiban továbbtanulók aránya is. Így a gimnáziumban 18,5%-ról 20,3%-ra, a szakközépiskolában 17,7%-ról 26%-ra. A szakmunkásképző iskolákban a tanulók aránynövekedése kisebb csúcsokkal tarkított, de 1975/76-tól a növekedés aránya egyértelmű, 1980/81-ben a közvetlenül továbbtanulók 43,8%-ot tettek ki. Az egészségügyi szakiskolák 1975/76-tól tartoznak a középfokú képzés iskolarendszerébe, s a 8. osztályt végzettek %-ában 1,3–1,5% közötti arányt képviselnek. Ugyanilyen mértékben vesznek részt a középfokú képzésen belül a gépiró- és gyorsíró iskolák tanulói is.

Az általános iskolát eredményesen befejező tanulók közül a továbbtanulók számának iskolatípusonkénti változását a 3. ábra mutatja be.

1. ábra. Az általános iskolából kilépő (végzős) és a középfokú képzés iskolarendszerébe belépő tanulók (1970–1980)

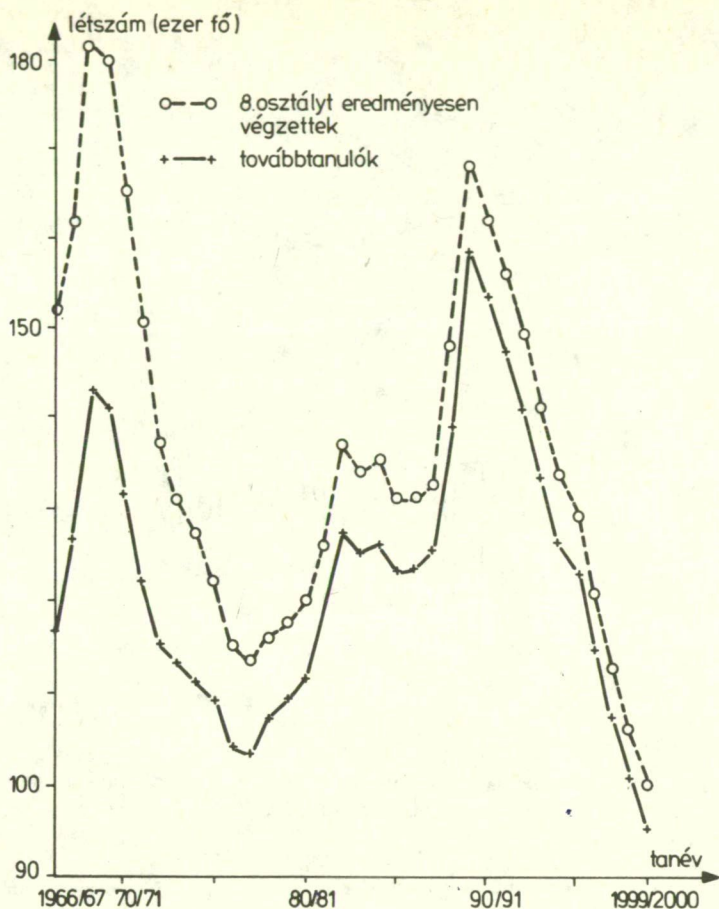
Az előzőek alapján felmerül a kérdés:

- milyen továbbtanulási aránnyal,
- milyen iskolatípusok közötti aránnyal célszerű levezetni a demográfiai hullám következtében megnövekedett tanulólétszámot, vagyis milyen legyen a középfokú oktatás fejlesztésének iránya?

A középfokú oktatás fejlesztését meghatározó, befolyásoló legfőbb tényezők a következők:

- az MSZMP KB 1982. április 7-i állásfoglalása;
- a munkaerőszükséglet alakulása;
- a munkából kilépők képzettségi összetétele;
- az általános iskolát végző fiatalok továbbtanulás iránti igénye.

Az előzőekben feltett kérdésekre az MSZMP KB irányelveit figyelembe véve az alábbiak válaszolhatók.

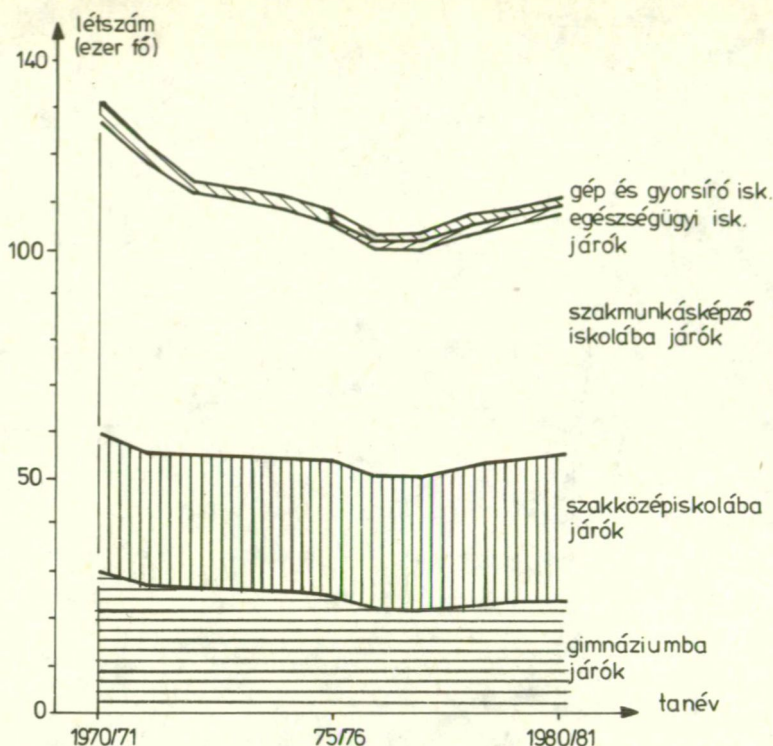

2. ábra. Az általános iskola 8. osztályát előző tanévben végeztek továbbtanulása (1966/67–1999/2000)

– A középfokú képzés iránti társadalmi igények növekedésével kell számolni, és – a párt programnyilatkozatával összhangban – fokozatosan általánossá kell tenni, hogy a felnövekvő nemzedékek középfokú végzettséget szerezzenek. Ezt szükségessé tesz a következő évtized várható társadalmi-gazdasági folyamatai és a fejlett szocialista társadalom követelményei.

– A középfokú továbbtanulás lényegében általánossá vált. A középiskolások egyre többen szereznek középfokú végzettséget, de még mindig nagymértékű a tanulók lemorzsolódása, ezért a középfokú képzés általánossá tétele jelentős erőfeszítéseket igényel.

– Az oktatási rendszernek és az iskolarendszeren belüli képzésnek biztosítani kell a társadalom és a népgazdaság szakemberszükségletének tervszerű kielégítését. A szakképzés arányainak kialakításakor a távlati társadalmi igényekből kell kiindulni, figyelembe véve a rövidebb távú érdekeket is.

3. ábra. Az általános iskolát eredményesen befejező tanulók közül továbbtanulók számának alakulása iskolatípusonként (1970–1980)

– A felsőoktatás utánpótlásának szélesítése, a tanulók műveltségi szintjének növelése érdekében fokozatosan meg kell változtatni a középfokú képzés belső arányait az érettségit adó középiskolai képzés javára.

– A gimnáziumi képzésben a fakultatív tárgyak adta lehetőségek kereteit fel kell használni annak érdekében, hogy a gimnáziumot végzők, de tovább nem tanulók részére a gimnázium reális elhelyezkedési lehetőséget nyújtson.

– A népgazdaság szükségleteivel összhangban gondoskodni kell a technikusképzés megoldásáról.

– A szakmunkásképző iskolák folyamatos fejlesztésével, a képzési feltételek javításával arra kell törekedni, hogy a szakmát tanulók egyre növekvő hányada érettségit adó szakmai középiskolát végezzen.

Munkaerő-struktúra prognózisok két alternatívában készültek.¹ A minimális változat szerint a teljes és hatékony foglalkoztatás megvalósítása mellett nincs lehetőség a foglalkoztatottak számának bővítésére, a maximális változat szerint a foglalkoztatottak létszámát 5000 ezer fővel növelni kell és lehet, így 5300 ezer fővel számol. Az ezredfordulóra vonatkozó munkaerőszükségletet állománycsoportonkénti bontásban az 1.

¹ A munkaerő-szerkezet átalakulása 1970–2000 között. Országos Tervhivatal, 1982. március.

1. táblázat
A munkaerő szükséglet 2000-ben

(1000 fő)

Megnevezés	Létszám 2000-ben	
	I. vált.	II. vált.
Nem fizikai állomány	1750,0	1953,0
ebből:		
egyetemi végzettségű	278,0	314,0
főiskolai végzettségű	346,0	372,0
felsőfokú végzettségű együtt	624,0	686,0
középfokú végzettségű	1063,0	1205,0
szakképzetlen	63,0	62,0
Fizikai állomány	3250,0	3347,0
ebből:		
szakmunkás	1422,0	1498,0
betanított munkás	1258,0	1306,0
segédmunkás	570,0	543,0
Összesen	5000,0	5300,0

(Forrás: A munkaerő-szerkezet átalakulása 1970–2000 között. Országos Tervhivatal, Bp. 1982. március)

Megjegyzés: Az előrejelzésben a szakképzetlen „szükséglet” technikai jellegű. Az ezredfordulóig hozzávetőlegesen ennyi fő nem válik ki az aktív keresők közül. Valójában ilyen szükséglet nincs, a nem fizikai állományban a munkavégzés minimális követelménye a középfokú végzettség.

táblázat mutatja be. A táblázat adatai szerint a nem fizikai, illetve fizikai állomány részaránya: 35%–65% (minimális változat) és 36,8%–63,2% (maximális változat).

Összevetve az aktív keresők 1980. január 1-i adatsorával (2. táblázat) a nem fizikai, illetve fizikai foglalkozásuk megoszlása 30,5%–69,5%, ami az aktív keresőkön belül a nem fizikai, azaz a szellemi foglalkozásuk részarányának növekedését jelenti 30,5%-ról 35, illetve 36,8%-ra.

Tovább elemezve az 1980-as és a 2000. évi adatokat, az is megállapítható, hogy nem fizikai állományban a középfokú végzettségűek aránya nő, a 300 ezer fő szakképzetlent 80%-ban szakképzettek fogják felváltani, ugyanis a kilépő idős korosztályokhoz képest a belépő fiatal korcsoportok iskolai végzettsége magasabb lesz.

Ugyanilyen követelmény a felsőfokú végzettségűek nem fizikai állományon belüli arányának növekedése. Jól érzékelteti az előbb elmondottakat a 4. ábra. Ebből látható, hogy a nem fizikai foglalkozásuk között 1980-ban a felső- és középfokú végzettségűek 75,5%-ot tettek ki. Az ezredfordulóra a szükségletek alapján az arány 96,4%, 96,8% lesz.

2. táblázat
Aktív keresők foglalkozás és legmagasabb iskolai végzettség szerint
(1980. január 1.)

(1000 fő)

Megnevezés	Aktív keresők száma
Nem fizikai foglalkozású	1548,6
ebből:	
felsőfokú tanintézetet végzett	404,0
középfokú iskolát végzett	764,9
középfokú szakiskolát, szakmunkás- képző iskolát végzett	65,5
általános iskola 8. osztályát végezte	287,1
általános iskola 8. osztályánál keve- sebbet végzett	27,1
Fizikai foglalkozású	3520,2
ebből:	
felsőfokú tanintézetet végzett	8,0
középfokú iskolát végzett	306,3
középfokú szakiskolát, szakmunkás- képző iskolát végzett	88,9
általános iskola 8. osztályát végezte	1507,2
általános iskola 8. osztályánál keve- sebbet végzett	909,8
Mindösszesen	5068,8

(Forrás: Munkaügyi Kutatóintézet kutatási anyaga, 1982.)

Mindennek oktatásfejlesztési vetülete az érettségit adó középfokú képzés arányának a középfokú képzés egészén belüli növelése.

A felnőttoktatás az intragenerációs mobilitásnak továbbra is az eszköze marad, bár a feltételezések szerint a szakemberteremtő funkciója mellett egyre nagyobb jelentőséget kap a második és harmadik szakma megszerzésében játszott szerepe.

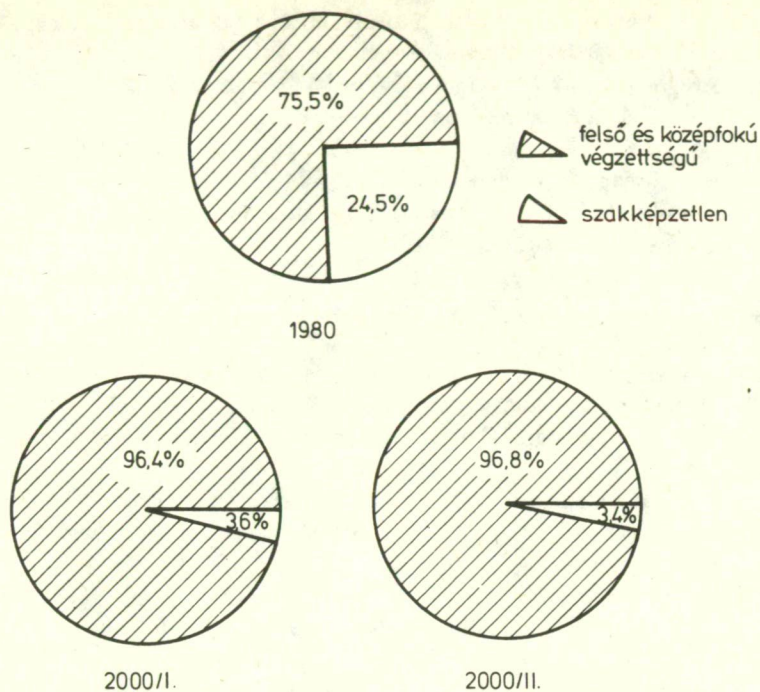
A belépő fiatal munkavállalók, valamint a kilépők az aktív keresők struktúráját részben megváltoztatják.

Az aktív keresők csoportjából kilépők² egyenlege 1980–84 között 530 ezer, 1985–89 között 702 ezer fő.³

A nyugdíjkorhatárt elérő aktív keresők iskolai végzettségét elemezve: a nem fizikai foglalkozásúak közül közel 300 ezer fő megy nyugdíjba, s ebből 118 ezer főnek (közel 40%-nak) a kívánatosnál kevesebb a végzettsége. A szakképzetlen kilépők felválthatók szakképzett belépőkkel, még ha nem is teljes mértékben, tekintettel arra,

²A nyugdíjkorhatárt elérők, elhalálozók, megrokkánók.

³A munkába lépők és a munkából kilépők demográfiai és képzettségi összetételének várható alakulása és hatása a foglalkoztatottak struktúrájára 1980–1990 között. A Munkaügyi Kutató Intézet kutatási anyaga 1982. Budapest.

4. ábra. A nem fizikai foglalkozású aktív keresők végzettség szerinti megoszlása (1980 és 2000)

3. táblázat
Nyugdíjkorhatárt elérő aktív keresők iskolai végzettsége
(1980–1989)

Megnevezés		Általános iskola		Középfokú szakiskola	Középiskola	Felsőfokú tanintézet	Összesen
		8 osztály-nál kevesebb	8 osztály				
Fizikai foglalkozású	1980–84	233,1	94,5	–	7,1	0,6	335,3
	85–89	188,6	180,5	1,9	21,3	1,3	393,6
	80–89	421,7	275,0	1,9	28,4	1,9	728,9
Nem fizikai foglalkozású	1980–84	11,9	45,3	0,1	48,8	26,9	133,0
	85–89	7,3	52,0	1,1	65,5	39,8	165,7
	80–89	19,2	97,3	1,2	114,3	66,7	298,7
Fizikai és nem fizikai foglalkozású együtt	1980–84	245,0	139,8	0,1	55,9	27,5	468,3
	85–89	195,9	232,5	3,0	86,8	41,1	559,3
	80–89	440,9	372,3	3,1	142,7	68,6	1027,6

(Forrás: Munkaügyi Kutatóintézet kutatási anyaga. 1982.)

hogy az inkongruencia bizonyos értelemben tovább él, az egyes szakigazgatási egységeknél jelentkező szükséglet és kínálat különbsége, valamint az egyéni elképzelések, indítékok miatt, ugyanis a végzett nem kíván minden esetben végzettségének megfelelő munkakört vállalni. Ezt támasztja alá a fiatal munkavállalók állománycsoportonkénti megoszlása (4. táblázat).

Szellemi munkakörben helyezkedett el a 15–19 éves szakmunkásképző iskolát végzettek 7,1%-a (nők 20,1%, férfiak 0,6%-a), s a 8 általánost vagy kevesebbet végzettek 6,5%-a (a nők 14,0%-a, a férfiak 1,2%-a).

A szakmunkásképző iskolát végzettek 84%-a szakmunkás munkakörben, 6,7%-a betanított munkásként, 1,5%-a segédmunkásként helyezkedett el, a férfiaknál a szakmunkás arány 91,4%, a nőknél 69,8%.

A középiskolai végzettségűek 56,6%-a szellemi munkakörben, a többi szakmunkásként, betanított, illetve segédmunkásként helyezkedett el.

Látható tehát, hogy a demográfiai csere az érettségit adó középfokú képzés arányának növekedését igényli.

Az általános iskolát befejező fiatalok továbbtanulását, annak irányát befolyásolja a végzők érdeklődése, a szülők elképzelése, a család társadalmi-gazdasági helyzete, a továbbtanulás lakóhellyel összefüggő lehetősége.

Mindezek figyelembevételével a 8. osztályt végzett fiatalok továbbtanulási igénye 1970–1980 között nőtt, a 8. évfolyamot végzőkből tovább kívánt tanulni

1970-ben	86,6%,
1980-ban	95,5%.

Ezen belül az iskolatípusok arányát vizsgálva megállapítható, hogy a gimnázium súlya 15,5%-ról 18,3%-ra nőtt. Jóval nagyobb a szakközépiskola iránt megnyilvánuló érdeklődés, a jelentkezők aránya 23,4%-ról 33,0%-ra változott. Csökkent a szakmunkásiskola iránti igény 45,5%-ról 42,4%-ra.

Túljelentkezés van a szakközépiskolában, az egészségügyi szakiskolában. A jelentkezeteknél többet vettek fel – az átirányítások miatt – gimnáziumba, szakmunkásképző iskolába, gépiró és gyorsíró iskolába. 1980-ban a ténylegesen továbbtanulásra jelentkezetek⁴ %-ának változását az 5. ábra szemlélteti.

Célszerű tovább elemezni a szakközépiskolába jelentkezett és felvett tanulókat a középfokú és a szakmunkás képzési célú iskolatípusokban. Az 1980/81-es tanévben a 8. osztályt előzőleg végzettek közül 40 ezer fő jelentkezett szakközépiskolába, 78% középfokú képzési célúra, 22% szakmunkásképzési célúra. A jelentkezőknek 81,6%-át vették fel. A középfokú képzési célú szakközépiskolában túljelentkezés volt (51%), a szakmunkás képzési célú szakközépiskolába 36%-kal vettek fel többet, mint amennyien jelentkeztek.

Feltehető, hogy a szakmunkás képzési célú szakközépiskolák létszámára telepített technikum együtt fog járni a szakmunkás képzési célú szakközépiskola arány-növekedésével.

⁴ Megjegyezzük, hogy a jelentkezés már pedagógusok által irányított, tehát eltérés lehet a tanuló tényleges szándéka és jelentkezése között.

4. táblázat

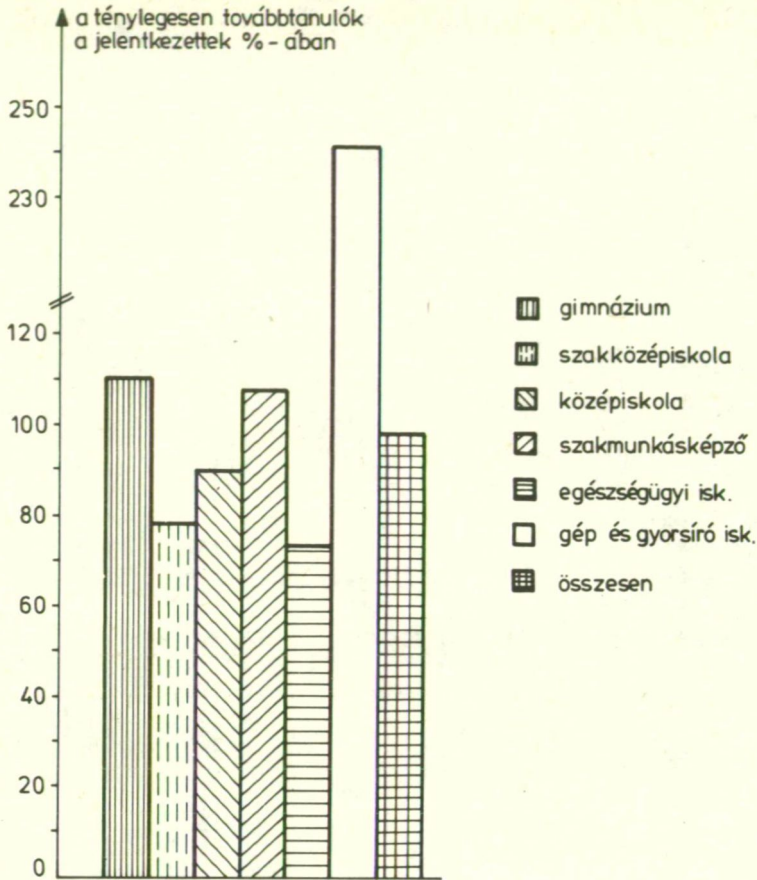
A fiatal korosztályba tartozó aktív keresők száma a tevékenység jellege, illetve állománycsoportok szerint (1980)

	Felsőfokú iskolai	Közép- iskolai	Szakmunkás- képző iskolai	Általános	Általános
				iskola 8 évfolya- mos	iskola 8 év- folyamánál alacsonyabb
végzettségű					
	25–29	20–24	15–19 éves	15–19	15–19
			Összesen		
Szakmunkás	853	55 031	96 887	3 599	104
Betanított munkás	531	18 387	7 661	61 823	7 682
Segédmunkás	80	1 803	1 770	21 179	7 952
Mezőgazdasági szövetkezeti dolgozó seg. cs. tagja	2	64	56	590	177
Nem fizikai (szellemi)	76 370	99 379	8 134	7 489	129
Önálló, segítő családtag	200	813	471	720	274
Összesen	78 036	175 477	114 979	95 400	16 318
			Férfi		
Szakmunkás	749	45 036	70 221	2 806	76
Betanított munkás	378	10 086	4 285	24 924	5 137
Segédmunkás	63	1 427	1 436	15 048	5 962
Mezőgazdasági szövetkezeti dolgozó seg. cs. tagja	1	24	36	249	72
Nem fizikai (szellemi)	39 334	25 886	457	607	39
Önálló, segítő családtag	125	482	353	438	147
Összesen	40 650	82 941	76 788	44 072	11 433
			Nő		
Szakmunkás	104	9 995	26 666	793	28
Betanított munkás	153	8 301	3 376	36 999	2 545
Segédmunkás	17	376	334	6 131	1 990
Mezőgazdasági szövetkezeti dolgozó seg. cs. tagja	1	40	20	341	105
Nem fizikai (szellemi)	37 036	73 493	7 677	6 882	90
Önálló, segítő családtag	75	331	118	282	127
Összesen	37 386	92 536	38 191	51 328	4 885

(Forrás: Munkaügyi Kutatóintézet kutatási anyaga, 1982.)

A továbbtanulási igények az elkövetkezendő években nőnek, mert;

- nő a 8. évfolyamot eredményesen végző korosztályok száma;
- emelkedik a szülői korosztályok iskolázottsági színvonala. A család társadalmi-gazdasági helyzete a szülők iskolázottsági szintjével függ össze. A fizikai foglalkozású szülők elsősorban szakképzettséget kívánnak gyermekeik számára. Előnyben részesítik a

5. ábra. A ténylegesen továbbtanulók a jelentkezők százalékában (1980)

szakközépiskolát és a szakmunkásképző iskolát. A szellemi foglalkozású, magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők a gimnáziumnak adnak prioritást. Kisebb az érdeklődésük a szakközépiskola, és elenyésző a szakmunkásképző iskola iránt. Az 1990-ben általános iskolát végző gyermekek szülei közül 10–15%-kal többen fognak közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezni, mint az 1980-ban végzettek szülei.

Mindez arra mutat, hogy a továbbtanulás iránti igények várhatóan nőnek, feltételezhetően a szakképzettséget is adó szakközépiskolai képzés irányában.

Az előzőekben kifejtettek alapján válasz adható a feltett kérdésekre. Növekvő továbbtanulási aránnyal célszerű számolni. Más oldalról, de ezt támasztja alá Monigl István is, amikor azt írja: „A nemzetközi és hazai tapasztalatok egyaránt arra mutatnak, hogy ha valamely egyszer elért továbbtanulási arányra, színvonalra a társadalom „beáll”, ez a szint „természetessé” válik, csökkenése esetén társadalmi ellenállás kialakulása várható.”⁵

⁵ Monigl István: A népgazdasági tervezés és az oktatási rendszer kapcsolata. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

A középfokú képzésen belüli belső arányokat a középiskola irányába növelni célszerű, mind a gimnázium, mind a szakközépiskola javára.

Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy az elkövetkező években a középfokú oktatásra két irányból hárul feladat: a demográfiai hullám és a társadalmi-gazdasági szükségletek fejlődő struktúrája oldaláról. Mindkét változás a képzés személyi, tárgyi feltételrendszerének bővítését igényli.

IRODALOM

A munkába lépők és munkából kilépők demográfiai és képzettségi összetételének várható alakulása és hatása a foglalkoztatottak struktúrájára 1980–1990 között. A Munkaügyi Kutató Intézet kutatási anyaga 1982. Budapest.

A munkaerő-szerkezet átalakulása 1970–2000 között. Országos Tervhivatal 1982. március, Budapest. Az állami oktatásról szóló 1972. június 15-i központi bizottsági határozat végrehajtásának tapasztalatai és a további fejlesztésének irányelvei. A Központi Bizottság állásfoglalása. Köznevelés, XXXVIII. évf. 19. szám 8–13.

Berei Andrásné: Tanulmány a demográfiai változás középfokú képzésre gyakorolt hatásának vizsgálatára. Kézirat. 1983. Budapest.

Erdész Tiborné: Az általános iskolát végző fiatalok továbbtanulás iránti igényei és tényleges továbbtanulása (1970–1980). Kézirat, 1982. Budapest.

Monigl István: A népgazdasági tervezés és az oktatási rendszer kapcsolata. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

Nagy Judit: Az általános iskolai tanulók száma és a 8. osztályt eredményesen végzők létszáma (1970–2000) Kézirat, 1982. Budapest.